

zaujímajúcu dôležité miesto v niektorom priemyselnom, alebo obchodnom podniku väčšej dôležitosti a je odstránením by hrozilo zastavenie podniku alebo porucha v ďalšom provozi.

3/ Povolenie k trvalému pobytu osobám židovskej národnosti cudzej štátnej príslušnosti udeľuje vláda krajiny Slovenskej na návrh ministerstva hospodárstva rezortu obchodu, priemyslu a živností jestliže ide o osobu, ktorej prítomnosť je žiadúca so zreteľom národohospodárskym /podnik značného rozsahu, odkázaný na export, mimoriadne odborné znalosti atď./ . Prv ako podá ministerstvo hospodárstva svoj návrh vláde, zašle ho k prevedeniu šetrenia policajnému oddeleniu ministerstva vnútra v Bratislave-vláda krajiny Slovenskej je oprávnená odvolať kedykoľvek povolenie k trvalému pobytu jestliže zistí, že predpoklady za ktorých bolo udelené, neboli správne, alebo že sa zmenili⁸.

SNA, fond MH, kartón 1, 615/38, prez.

Dokument 36

Zápisnica zo zasadania Poradného zboru pre otázky hospodárske a finančné a predsedníctva finančnej rady pre Slovensko, ktorá za účasti ministra hospodárstva P. Teplánskeho 9. 11. 1938 rokovala o "riešení" židovskej otázky v oblasti podnikania. Členovia sa zhodli, že túto otázku chcú riešiť evolučne a etapovite, aby nedošlo k hospodárskym stratám.

Zápisnica⁹

o schôdzi Poradného zboru pre otázky hospodárske a finančné a predsedníctva finančnej rady pre Slovensko, konanej v poradnej sieni Prezídia Ministerstva hospodárstva dňa 9. novembra 1938.

Prítomní:

Minister hospodárstva Pavel Teplanský, prezident Zemedelskej Rady pre Slovensko poslanec Štefan Danihel¹⁰, vlád. komisár obchodu a priemysel. komory v Bratislave sen. Dr. Polyák¹¹, riad. Tatra banky R. Kubiš, n. hl. dir. Tatra banky R. Gabriš, riad. Sväzu roľ. vzáj. pokladníc Ján Obuch, v zastúpení Dr. Inž. Zát'ku - Dr. Peter Štetina, Dr. Ferdinand Klinda, Dr. Hrnčiar, hl. radca, poslanec Štefan Turček a gen. tajomník M. K. Smolek. -

⁸ Pod dokumentom je prezentát Prezídium krajinského úradu v Bratislave. Dátum 9. 11. 1938. Rukou je pripísané min.vnútra. Na boku aj pečiatka Na vedomie vzaté - ad acta. Dňa 18. 11. 1940.

⁹ Za poskytnutý dokument ďakujem PhDr. L. Hallonovi, CSc. z HÚ SAV.

¹⁰ Štefan Danihel (1885-1966), politik HSĽS, poslanec NZ, neskôr snemu Slov. rep.

¹¹ Štefan Polyak (1882-1947), politik HSĽS, poslanec NZ.

Omluvení: pp. Dr. Inž. Zaťko¹², Dr. M. Pružinský¹³, poslanec, poslanec Rud. Čavojský¹⁴, hlav. riad. A. Mederly¹⁵, prez. šéf. docent Dr. Fundárek.

Program: 1./ Otvorenie

2./ Vyriešenie židovskej otázky z hľadiska slovenského podnikania.

3./ Otázka zabezpečenia kľudu a poriadku vo verejnom podnikaní za tým účelom, aby neodstrašoval súkromný kapitál zo Slovenska.

4./ Stanovisko Poradného sboru hospodárskeho a finančného k otázke menovanie vládnych komisárov do priemyselných podnikov.

5./ Voľné návrhy. (...)

ad 2./ Pán minister hospodárstva potom prešiel na 2. bod programu a uviedol, že o židovskej otázke rokovala na poslednej schôdzi ministerská rada. Vláda je toho názoru, že dnes keď ešte nemáme ustálené hranice a ani veci okolo novej ústavy, je potrebné, aby sa vo vyriešení židovskej otázky pokračovalo tiež z kroka na krok, evolučne. Vláda prijala v zásade konkrétny návrh, ktorého 3 body¹⁶ pán minister prečítal. K bodu 2. tohoto návrhu t. j. ohľadom kompetencie okresných úradov povoľovať lehotu vyst'ahovanie sa zo Slovenska pri vypovedaní židov myslí pán minister, že by bolo lepšie, keby okresné úrady tieto veci hlásily, postaraly sa o náhradu, ak by išlo o priemyselný podnik, tak aby podnik nepostál a dokiaľ sa toto nezabezpečí, zariadiť, aby sa cudzincom nehýbalo. – Konečne požiadal prítomných členov Poradného sboru, aby sa o tejto otázke rozhovorili.

Prezident Zemedelskej Rady posl. Danihel uviedol, že je nesporne potrebné našich úhlavných nepriateľov z nášho hospodárskeho života dostať von. Tam, kde by to narážalo na ťažkosti a kde by za nepohodlné osoby nebolo náhrady, bude potrebné urobiť preventívne opatrenia. Od okresných úradov si mnoho nesľubuje vzhľadom ku skúsenostiam, ale navrhuje vyhradiť pre ministerstvo právo rozhodnúť o dôležitejších podnikoch. Za veľmi účinné považuje navrhnuté opatrenia, aby sa dostali naši ľudia do podnikov a pripomína, že meno komisár nemá dobrý zvuk, navrhuje pomenovať vyslané osoby vládnymi delegátmi.

Čo sa týka kapitálu, je prez. posl. Danihel tiež toho názoru, že by nebolo účelné radikálne pokračovať, ale evolučne.

Je však otázne, kde je tento kapitál? V tomto smere asi nemáme ešte nič konkrétneho. Je otázka či máme sem dostať česko-židovský kapitál a zaistiť mu výhody? Aj Nemci robia pokusy zúčastniť sa nového podnikania na

¹² Peter Zaťko (1903-1978) – generálny tajomník Ústredného združenia slov. priemyslu.

¹³ Mikuláš Pružinský (1886-1953), politik HSLŠ, poslanec NZ, za slov. štátu min. financií.

¹⁴ Rudolf Čavojský, politik HSLŠ, predseda Združ. slov. kresť. odborových organizácií.

¹⁵ Anton Mederly (1892-1972), politik HSLŠ.

¹⁶ išlo pravdepodobne o Návrh Prezídia ministerstva hospodárstva z 9. 11. 1938. Vid' dok. 35.

Slovensku, je ovšem otázka, jaké následky by to mohlo mať, keby sme im usnadnili cestu.

Posl. Turček prehlásil, že s prečítanými tromi bodmi návrhu súhlasí. To však považuje len za čiastočné riešenie židovskej otázky. Rozdeľuje židov do dvoch kategórií:

1./ Židov do vyššieho hospodárskeho okruhu /priemysel, peňažníctvo a veľkoobchod/.

2./ Židov nižšej kategórie /obchod, živnosti atď., ktorými prichádzajú do styku s ľudom/.

Navrhuje preskúmať všetky židovské koncesie, ktoré by sa vrátili židom len za tých podmienok, keby sa zaviazali, že budú zamestnávať určitý počet slovenskej mládeže. Ani židia by tým neboli citeľne poškodení, my však by sme dostali veľký počet drobných ľudí do výrobného procesu. – Pripomína, že zásady vlády mali priaznivý ohlas aj u židov samých, ktorí sa organizujú do tábora slovenských židov. Na pr. v Topoľčanoch bolo navrhnuté, osbierať resp. zistiť v obciach Slovenska, aký kapitál by židia postavili k dispozícii vláde na zpriemyslenie Slovenska.

VI. kom. sen. Dr. Polyák prehlasuje, že pánom ministrom prečítané tri body návrhu považuje za správne a s nimi súhlasí. Preto, že však sa tieto ustanovenia vzťahujú prevážne iba na cudzích príslušníkov, vidí v návrhu medzeru v tom, že sa nehovorí o židoch – starousadlíkoch, ktorých rodiny sú tu už cez niekoľko generácií, na čo sa títo aj odvolávajú. Je treba skúmať, či je ich zamestnanie osožné, v ktorom prípade by sa mohlo s týmito nakladať ináč, jako s konjunkturalistami, ktorí sú tu od roku 1914, alebo 1918 a robia obchody konjunkturálne. Títo sú nám iste menej vítaní, jako židia – starousadlíci. Zmieniac sa o nemeckom zákone, poľaž. o maďarskom a italskom zákone, ktorý je už miernejší jako nemecký a v Maďarsku iste z dôvodov hospodárskych, navrhuje, aby bol maďarský a italský zákon v tomto smere študovaný a to buď na referáte ministerstva obchodu, alebo v obchodnej komore, pri čom je sám ochotný prevziať túto starosť a potom pokračovať v otázke židovskej aj u nás podobným spôsobom jako v Maďarsku, alebo Itálii.

Sen. Dr. Polyák je teda za pokračovanie proti cudzincom s celou energiou, so starusadlíkmi za pokračovanie benevoletné pri súčasnom vymedzení hranice /rok 1914 – 1918/ a je za numerus clausus v živote hospodárskom, aby sa tak mohlo umiestniť čo najviac našich ľudí.

S návrhom vládnych delegátov súhlasí a prehlasuje, že behom 1 – 2 dní dodá obchodná komora soznam osôb, ktorí by mohli prísť v úvahu pri ustanovaení vládnych delegátov. Títo potom by mohli byť ustanovení riaditeľmi, miestoriaditeľmi, v kategórii 1., ďalej jako úradníci a právni

zástupcovia v kategórii 2. a konečne ako členovia správnych rád v kategórii 3. Na tomto sozname sa pracuje a bude ministerstvu hospodárstva podaný.

Ohľadom poľnohospodárskeho priemyslu navrhuje sen. Dr. Polyák, aby pri vládných a zákonných opatreniach v tomto smere bola najprv docielená dohoda medzi prez. posl. Danihelom a sen. Dr. Polyákom resp. poslancom Turčekom a až potom aby sa daly veci do Poradného sboru. Považuje toto za potrebné preto, že niektorý zemedel'ský priemysel patrí do sféry priemyslovej, ako na pr. cukrovary a tak má na nich sen. Dr. Polyák ako zástupca tohto odboru záujem preto, aby sa opatrenia a návrhy k nim nekrižovali v inštitúciách, ale sa sjednotili.

Riaditeľ Obuch je toho názoru, že vyriešenie židovskej otázky je závislé od toho, aký systém vládnutia chceme mať. Jestli máme mať systém opierajúci sa o Nemecko, treba byť radikálnymi. Ináč však navrhnuté tri body ho uspokojia, keď chceme mať systém vládnutia miernejší a nie opretý o systém nemecký. Upozorňuje, že potencia peňažných ústavov sa dá umele zvýšiť a znížiť.

N. hl. riad. Gábris uvádza, že vláda musí uvážiť, akým smerom chce ísť a jestli je už usnesené ísť cestou evolučnou, je prečítaný návrh a k nemu prednesené pripomienky a doplnky správne. Je tiež toho názoru, že pri tomto postupe treba odstrániť nepohodlných emigrantov od roku 1914 postupne behom 3 – 6 mesiacov a už behom tohto provizória do týchto podnikov dosadiť našich ľudí, aby sa zabránilo kapitálovým presunom. – V malom a strednom podnikaní myslí, že by mohly potrebný tlak vyvinúť aj k tomu povolané menšie korporácie, jako sú živnostenské spoločnosti, aby do týchto menších podnikov dosadily primeraný počet našich ľudí a postaraly sa, aby do obchodov, remesiel a živností boli prijímaní do pomeru učňovského naši ľudia a len v primeranom pomere učni židovskí. – Je tiež sa ustanovenie vlád. delegátov do podnikov, kde toho treba.

Dr. Klinda je toho názoru, že bez ohľadu na systém vládnutia, aký bude u nás, môže nám byť spôsob maďarský a italský iba vzorom. Nemecký radikálny systém my nebudeme môcť sledovať, pretože tam bol pomer percentuálnej účasti židov iný než u nás, kde je v podnikaní pomer 20% kresťanského živlu oproti 80% židovského živlu. Má smutné skúsenosti z Obchodnej komory v tom smere, že máme nedostatok našich ľudí pre podnikanie. Je tiež za systém evolučný a víta etapové riešenie, v ktorej súvislosti uvádza, že by bolo navonok veľkým úspechom, keby sa zrevidovaly všetky oprávnenia židovské a myslí, že pri tomto legálnom postupe by sa mohlo dostať veľký počet drobných židovských podnikov zatvoriť, čo by nám neškodilo, ale ktoré dosiaľ škodia nášmu ľudu. Je tu celá spústa vydaných oprávnení na takzvané živnosti slobodné a veľký počet nelegálne vydaných povolení a koncesíí, viazané na preukaz spôsobilosti, alebo na iné podmienky.

Na tomto poli by sa našlo veľký počet povolaní, ktoré by sa mohli kľudne odňať. Okrem toho sú tu monopolné povolenia jako na pr. na denaturovaný lieh, pušný prach, soľ, cukor atď., ktoré získali židovskí veľkoobchodníci a ktoré by sa teraz mohli bez rozmýšľania preniesť na našich ľuď. – Za dôležité považuje podporovať našich ľuď, hlavne v štátnych úradoch atď. a urobiť rozsiahle opatrenia k výchove národa pre podporovanie kresťanského podnikania. Súhlasí s obmedzením prijímania učňov židovských len v najnižšom pomere. Na živnostenské spoločenstvá sa však t. č. ešte spoliehať nemožno, pretože v nich rozhodujú často ešte živly nespoľahlivé a niekto – hlavne u niektorých odbor. spoločenstiev a grémií – to dokonca židia vo väčšine. Preto považuje za potrebné zaoberať sa aj s otázkou živnostenských spoločenstiev. Je toho názoru konečne, že u veľkých podnikov, kde to hospodárska situácia vyžaduje, nebude možno hneď taktu postupovať, ale naznačeným už spôsobom dosadzovania vládnych delegátov a našich úradníkov a zamestnancov a to postupne a sústavne, ktorým spôsobom úplne súhlasí.

Prez. posl. Danihel podotýka, že bude treba urobiť aj nejaké opatrenia za účelom usmernenia vývozu resp. prevedenia tohoto do našich rúk, či už obmedzením vydaných dovozných povolení, alebo inak, - rozhodne je však treba vedieť, kto tieto povolenia má.

Dr. Štetina je toho názoru, že otázka táto nie je ľahká, nie sme v Nemecku ani v Itálii. V priemysle ide o dve veci: Ak chceme zveladiť hospodárstvo Slovenska, potrebujeme rozhodne industrializáciu, na ktorú však je potrebný značný kapitál, ktorý by sme v dohľadnej dobe sotva mohli sami zaopatriť. Je toho názoru, že musí nám byť vítaný každý slušný kapitál, ak chcem dvíhať životnú úroveň Slovenska. Opierať sa výlučne o kaptál nemecký, ktorý sa nám bude ponúkať, mohlo by mať všelijaké následky a preto musíme tak, ako české obce to robia, poskytovaním určitých výhod vyvádzať slušný kapitál na Slovensko, k čomu je treba jasne prehlásiť, že touto cestou chceme Slovensko industrializovať. – Čo sa týka otázky personálnej, je toho názoru, že židovskí podnikatelia sa nebudú brániť našej snahe umiestniť do podnikov našich ľuď. S podaným návrhom a jeho doplnkami súhlasí.

Hl. radca Dr. Hrnčiar spomenul stav drobného židovstva v Čechách, kde kampeličkami a kresťanskými obchodmi na venkove bolo toto vytlačené. Židovstvo stiahlo sa do veľkých podnikov, z ktorých diriguje celý česko-slovenský hospodársky život. – Zásah do drobných licencií v navrhovanej forme bude síce veľmi dobrý a efektívny, ale tým nevidí židovskú otázku vyriešenú. Sme malým národom, ktorý si nemôže dovoľovať známe spôsoby zo susedstva, a preto doporučuje zriadiť špeciálnu komisiu, ktorá by riešila veci okamžité, ale okrem toho by študovala populačný problém slovenský, menovite s hľadiska budovania nových stredísk, miest, atď. – Je toho názoru,

že umiestňovanie našej študovanej mládeže do podnikov sa podarí previesť bez veľkých prekážok a súhlasí aj s dosadzovaním vládnych delegátov do dôležitých podnikov židovských. Bude však treba veľmi dômyselného plánu na také hospodársko-politické opatrenia a úvery, aby veľký židovský kapitál bol nami ovládaný bez vážnych otrasov.

Riad. Kubiš uvádza, že židovstvo je veľmoc v rámci štátu a židia vedia, že vláda vypovedala tomuto veľkému kapitálu boj. Predpokladá, že táto vláda mienila vážne, keď sa vyslovila za vyriešenie židovskej otázky a dotazuje sa, či sa robia opatrenia, aby tento silný nepriateľ, ktorý sa dľa jeho mienky – uvedenými niektorými opatreniami nedá definitívne zneškodniť, bol predsa len spútaný. Neverí, že by sa židovský kapitál vedel loyálne chovať vtedy keď vidí, že ide o jeho zničenie. Súhlasí s vládnymi delegátmi v podnikoch, ale myslí, že ich treba vybaviť plnou mocou vlády.

Sen. Dr. Polyák reagujúc na odznené pripomienky prehlasuje, že súhlasí s revíziou živnostenských opatrení¹⁷ a žiada toto súrne previesť. Ohľadom veľkokapitalistov – židov doporučuje ustanoviť vládnych delegátov a našich vedúcich úradníkov. Tam kde nebude dosť ochoty a loyality dalo by sa pomôcť zriadením resp. upotrebením koncentračných táborov. Keď našich zmocnencov budú chcieť postaviť na vedľajšiu koľaj, bude potrebné zariadiť, aby títo ľudia, ktorých sme dosadili mesačne raz prišli referovať, ako to v podniku chodí a pri tejto príležitosti dať im presné inštrukcie. Je preto za riešenie evolučné a etapové, navrhuje pokúsiť vyriešiť vec týmto spôsobom a keď by to neišlo, budem mať ešte vždy času urobiť nápravu.

Pán minister hospodárstva Teplanský zhrnul potom debatu a odznelé návrhy do tohoto záveru: Stojíme pred vážnym úkolom a zodpovednosťou. Väčšina súhlasne uznávame, že Slovensko nie je na túto veľkorysú industrializáciu kapitálove sebastačné a po stránke poplatkovej stojí nízko. Máme pred sebou veľké úlohy: Máme pretrhané železničné a silničné spoje, bude súrne potrebné previesť mnoho iných verejných investícií a keď nebude naša hospodárska politika vedená správnym smerom, je obava, že tieto verejné práce nebude môcť prevádzkať. Upozorňuje na vážnu okolnosť, že našim robotníkom ponúkajú v Nemecku vyššie mzdy, čo môže mať neželateľné následky. Chceme žiť, avšak k životu potrebného kapitálu nemáme nadostač. Keby sme pokračovali revolučne, hodili by sme naše národné hospodárstvo do náručia veľkého Nemecka. Pri anglickej pôžičke¹⁸ podpísali sme podmienky, že nebudeme pokračovať radikálne a keby sme predsa tak učinili, by sa tieto žriedla automaticky zastavily. Nemáme ešte

¹⁷ 9. 12. 1938 vydal Krajský úrad nariadenie o dočasných obmedzeniach v živnostenskom podnikaní – ochrana živnostníctva pred nekalými živlami. ŠOKA Žilina, fond OÚ V. Bytča, 1405/38 prez.

¹⁸ Pozri dok. 39 a 56.

ustálený ani náš pomer česko-slovenský, čo bude riešené ústavne a preto je potrebné voliť striedlivú strednú cestu. Vláda prehlásila, že židovský problém vyrieši, ale nepovedala, že ho bude riešiť revolučne. O stanovisku vlády riešiť vec etapovo a evolučne, už povedal do rozhlasu prejav, z ktorého nič neodvoláva. Nesmieme v zápale stratiť rovnováhu života. Lepšie vyriešiť problém za 10-15 rokov, ako pohrbiť národ do záhuby a hodiť ho do náručia Nemecka. Preto pán minister hospodárstva záverom prehlasuje, že nakoľko veľká väčšina členov vládou menovaného Poradného sboru pre otázky hospodárske a finančné na Slovensku sa vyjadrila pre riešenie tohto problému spôsobom evolučným, bude pán minister hospodárstva vo vláde tmočiť želanie, aby židovský problém riešila evolučne a bude navrhovať, aby vláda vyriešila ho dľa odznelých návrhov. Pán minister hospodárstva je presvedčený, že kapitál bude vítat' vládnych delegátov, keď bude mať potrebnú voľnosť pre podnikanie, preto, že tam kde je spútaný, stráca iniciatívu a nastane stagnácia – začiatok konca. Vláda povie jasne svoje stanovisko a vtedy nastane všeobecné uľudnenie. Na prehmaty sa uvedú retorzné opatrenia. Pán minister nemá obavy a našu budúcnosť, keď si ju budeme vedieť rozumne zariadiť, čo neznamená, že sa chceme vydat' židom, ale znamená, že kapitál bude musieť slúžiť slovenskému národu.

Pretože iných voľných návrhov nebolo zakľúčil pán minister hospodárstva zasadnutie.

Dah.   Zapisal: K. H. Smolek, v. r., generálny tajomník.

SNA, fond Tatra banka, kartón 198, 410.

Dokument 37

Úryvok z prejavu Karola Sidora 22. 11. 1938 v Redute v Bratislave, uverejnený v Slovenskej politike. V prejave sa zmienil aj o „riešení“ židovskej otázky v slovenskom sneme.

(...) Ale budeme spravodliví. Nebudeme krivdiť žiadnej náboženskej cirkvi, ani evanjelikom ani židom, ani rôznym iným národom, ani Čechom. Každému nameráme podľa práva a spravodlivosti a síce podľa takej spravodlivosti a takého práva, akú spravodlivosť a aké právo slovenský národ vo svojom zákonodárnom slovenskom sneme vynesie.¹⁹ (...)

¹⁹ Karol Sidor (1901-1953), radikál v radoch HSEŠ. Po J. Tisovi druhý muž režimu autonómie. K problematike Židov vyjadril viackrát. Jeho vystúpenie v Modre 28. 11. 1938 zaznamenali v denníku HSEŠ Slováč (30. 11. 1938, s. 2). „...Hlavný veliteľ HG posl. Karol Sidor v svojej reči poukázal na potrebu jednoty v národe a vyzval národ, aby svojou dôverou obdaril prvý